

LANGS OUDE SCHELDEOEVERS

Op stap met de nieuwe voetwijzer

door Paul Hesp

Als dit nummer van Op Lemen Voeten verschijnt, ligt de opvolger van de *Voetwijzer voor Nederland* in de boekwinkel. Ditmaal een gids met 22 wandelingen, die ook voor ongeofende wandelaars te lopen zijn. Centraal staat het thema 'grensovergangen'. Daarmee worden niet alleen de huidige politieke grenzen bedoeld, maar ook de landschapsovergangen binnen onze grenzen (die in het verleden vaak een politieke grens vormden).

Hieronder het verhaal over Ossendrecht en omgeving, gevolgd door de avonturen van de routemaker.

West Brabant – suikerbietenland. Op de achtergrond de skyline van Ossendrecht (foto: Paul Hesp)

RONDE DE PEEBERG

Ossendrecht hoort officieel bij Nederland. Waar in de praktijk de grens tussen Nederland en België ligt, is niet zo duidelijk. Of iemand van deze of gene zijde van de officiële grens komt is niet altijd direkt uit te maken: het Ossendrechts is een Antwerps dialect. Wie goed kijkt vindt in Platluis (een verbastering van Plaatsluis, dus geen naam met een leuke geschiedenis, helaas) achter de huizen, bij een heg, een witgeverfde grenspaal. Het ding heeft meer dan een eeuw lang lijdzaam toegezien op het levendige smokkelverkeer langs het pad, dat de wandelaar over de Putterkreek naar de grens voert. Met de opkomst van het vrije goederenvoer binnen de Benelux en de EEG is de klad in de lokale smokkel gekomen. De grens vervaagde nog verder. In Platluis is ze nog te herkennen aan de verandering in de wegbestrating. Op dit punt verwelkomt een bord met 'jonge mesthanen te koop' je in Holland-handelsland. Er was vroeger ten zuiden van Ossendrecht, aan de weg naar Zandvliet, een douanepost. Een V-1, bedoeld voor Antwerpen, maakte tijdens de oorlog definitief een eind aan de grenskontrolle. Het terrein werd toegewezen aan een autosloper die er, precies tot aan de grens, wrakken uit Antwerpen en omgeving heeft opgetast.

België presenteert zich wel nadrukkelijk, maar op afstand. Een kilometer onder Platluis vind je café 'De Leeuw van Vlaanderen', en tijdens de wandeling zijn steeds de contouren van de Antwerpse haveninstallaties en de koeltorens van de kerncentrale Doel tegen de horizon te zien. Kerncentrales lijkt men graag in grensgebieden te bouwen. Logisch: de omwonenden aan de andere kant van de grens kunnen protesteren wat ze willen, politiek legt dat weinig gewicht in de schaal. In het land onder Bergen op Zoom lijkt men dan ook te berusten in de aanwezigheid van de kerncentrale, al zijn de vooruitzichten voor de volksgezondheid in geval

van ongelukken niet florissant: met de overheersende zuidwestenwinden wordt de fallout keurig over de grens in Zuidwest-Brabant gedeponeerd.

Om kort te gaan: Ossendrecht is een enclave van Den Haag binnen de invloedssfeer van Antwerpen.

De overgangzone tussen België en Nederland reikt ongeveer tot Bergen op Zoom. Deze bijna onneembare vesting ontzegde Paapse indringers in vroeger eeuwen de toegang tot Zeeland en Holland; omgekeerd slaagden de strijders voor Luther en Calvijn er evenmin in ten zuiden van deze stad door te dringen. Het silhouet van Ossendrecht wordt gedomineerd door de toren van de katholieke kerk. De hervormden, aan de overkant, zijn veel bescheidener, zij het stijlvol gehuisvest. Eind negentiende eeuw kwam er een stoomtram van het (nog immer) bijbelvaste Tholen naar het (nog immer) Babelse Antwerpen. Het werd – zoals te verwachten – geen blijvende verbinding.

OUDE SCHELDEOEVERS

Ossendrecht ligt in meer opzichten in een grenszone: landschappelijk zijn de contrasten al heel duidelijk. Ten oosten en noorden van het dorp vind je een plateau met hei, vennen, zandverstuivingen, dennebossen. Ten westen en ten zuiden: zeekeleipolders. Daartussen ligt een heuvelachtig overgangsgedebied met een lemige bodem. Die heuvelrand is eigenlijk de oude Scheldeoever. Dat ze plaatselijk zo steil is, is het gevolg van afkalving. Voordat er dijken lagen, hapte de Schelde bij westerstorm grote stukken uit de oever, zoals de zee dat nu nog met de duinen doet. Beekjes als de Schipperskil die vanaf het plateau naar de Schelde stroomden, werden bij die hoge waterstanden in hun bedding omhooggeperst, en sloegen dan verder landinwaarts nog grond langs hun oevers weg. Zo ontstond er een grillige kustlijn,

waarvoor een onafzienbare wildernis van geulen, zandplaten, slikken en schorren lag. Vanaf de vijftiende eeuw begon men die wildernis in te polderen. Ten noordwesten van Woensdrecht, over de spoorlijn, is het 'natuurlijke' kustlandschap nog te zien, maar ten zuiden van Woensdrecht herinnert alleen de naam Aanwas, een stuk land in het lage deel van Ossendrecht, daar nog aan.

Een deel van de inpolderingen werd gefinancierd door kapitaalcrachtige Belgen. Langs en over de grens lieten ze ook landgoederen aanleggen. In het Moretusbos vind je het geheel overgroeide restant van een park dat naar voorbeeld van de paleistuinen van slot Schönbrunn, bij Wenen, lijkt te zijn aangelegd. Het bijbehorende landhuis stond aan de Belgische kant van de grens. Het werk werd zowel in die deftige huishoudens als in de polders door mannen en meisjes uit Ossendrecht en omgeving gedaan. Het Belgische kapitaal, dat wil zeggen de Antwerpse haven, is nog steeds een belangrijke werkgever voor mensen uit deze streek.

Het inpolderingsproces heeft eeuwen geduurd. Stormen en inundaties – de polders lagen langs de opmarsroute naar Bergen op Zoom – deden steeds weer land verloren gaan. De eerste goede stormkering, de Schenkeldijk, werd in 1653 aangelegd. In de negentiende eeuw werd er een dam voor de spoorlijn naar Zuid-Beveland en Walcheren door de Oosterschelde gelegd, maar pas zo'n zestig jaar geleden is het land aan weerszijden van die dam drooggelegd. Door het stap voor stap inpolderen moesten de haventjes van Woensdrecht en Ossendrecht steeds verder naar het westen verlegd worden. Het Kreekrakkanal, aangelegd om de verbinding tussen Antwerpen en de Rijn te verbeteren, heeft de haventjes uiteindelijk doen verdwijnen, en Zeeland en Brabant weer gescheiden op de plaats waar ze verenigd waren.

PRAKTISCHE INFORMATIE

Lengte en zwaarte van de tocht: 14 km door lichtglooiend terrein. Bij nat weer is in de polder enkelhoog leren schoeisel nodig. De route is niet gemarkeerd.

Openbaar vervoer: Vanaf NS-station Bergen op Zoom bussen naar Hoogerheide, Ossendrecht en Huybergen. De bus naar Huybergen rijdt niet erg frekvent.

Kaarten: Topografische kaart 1:50.000, blad 49O en 49W.

'Hoe iemand er bij komt zo'n steen precies dáár te willen plaatsen' – grenssteen in sloot, onder Huijbergen. (foto: Paul Hesp)

MEEKRAP EN MOERAS

De polders worden tegenwoordig in hoofdzaak voor de veeteelt en de verbouw van suikerbieten gebruikt. Lang geleden waren ze, met de Zeeuwse polders, belangrijke meekrapleveranciers. Meekrap is een plant waarvan een rode verfstof gemaakt kan worden. In de negentiende eeuw werd er een synthetische vervanger voor gevonden. Om de Franse meekrapteelt te redden schreef Napoleon III rode uniformbroeken voor aan zijn infanteristen. De infanteristen betaalden voor deze Stimulerende Maatregel met hun leven, en de meekrapcultuur is evengoed verdwenen.

In plaats van de meekrap kwam de cichorei. Deze plant, nauw verwant aan het witlof, werd vooral in België veel verbouwd voor de fabricage van koffiesurrogaat ('peekoffie') en koffiestroop. Nog in de jaren '50 vond je in elke Nederlandse keuken een busje Buisman, ook een cichoreiproduct. De toenemende welvaart bracht echte of betere koffie in huis, en ook de cichoreiverbouw kwijnde weg. De Peeberg bij Ossendrecht herinnert er nog aan. Op vooroorlogse kaarten zie je aan de voet ervan verschillende cichoreifabriekjes staan.

Lange tijd was het laagste deel van Ossendrecht, op de vruchtbare klei, welvarender dan de oude kern van het dorp rond de kerk, hoog op de leem- en zandgrond. De welvaart begon daar wat te komen toen er zich renteniers, op zoek naar een rustige plek in een mooie omgeving, gingen vestigen. (Gefortuneerde mensen hebben een voorkeur voor het wonen in landschappelijke overgangszones, met hun grote natuurlijke variatie. Dat is onder andere ook goed te zien in de duinstreek bij Haarlem, en de heuvels bij Nijmegen). Voor de economische opbloei zullen ook de – inmiddels weer verdwenen – steenfabrieken gezorgd hebben die zich op de leemheuvels vestigden. De groeiende markt voor de dure groente asperge tenslotte bracht de boeren op de zandige grond meer inkomen.

De weinig vruchtbare zandgronden zijn nooit intensief in gebruik genomen. Eeuwenlang bleef het land ten oosten van Ossendrecht, met zijn zandverstuivingen, veenmoerassen en vennen bijna even ontoegankelijk als de slikken en schorren ten westen van het dorp. De grens trok men, net zoals dat in de grote venen op de grens van Groningen, Drente en Duitsland gebeurde, in rechte lijnen langs de paar toegankelijke

punten. De veenmoerassen zijn het eerst verdwenen: al in de zeventiende eeuw werd er een turfvaart naar Roosendaal aangelegd. De zandverstuivingen zijn, zoals gebruikelijk, vastgelegd met grote dennenaanplantingen. Een deel van de vennen is uitgedroogd. Ze danken hun bestaan aan de aanwezigheid van een dunne, harde laag in de ondergrond, waardoor het regenwater op verschillende plaatsen niet kon weglopen. De vennen liggen als schotels water een flink eind boven het grondwater. Tijdens de laatste oorlog vernielden bominslagen de bodems van een aantal schotels, waarna het water wegzakte. Aan de Nederlandse kant van de grens is het plateau al met al wat monotoon geworden; bovendien is de omgeving van verschillende nog bestaande vennen voor de wandelaar niet toegankelijk. De woeste grootsheid die het onvruchtbare plateau vroeger had, kun je nog wel proeven in het Belgische natuurreservaat Kalmthoutse Heide, ten zuidoosten van Huijbergen.